

PARAMABASA JAWA

(KAGUNAN BASA)

A. WIDYA AKSARA (Fonologi)

Widya Aksara punika ngèlmu paramabasa ingkang ngrembag bab aksara lan ungel swaraning aksara.

Salebeting kawruh paramabasa aksara punika kapérang dados 2 (kalih) ; *Aksara Gesang* (Vokal) lan *Aksara Sigeg* (Konsonan).

1. Aksara Gesang, aksara gesang ingkang kaginakaken salebeting basa Jawi limrahipun wonten 5 (gangsal) nanging ungeling swara wonten 11 (sewelas), antawisipun ;

a. Aksara Gesang [a] ;

- Aksara Gesang [a], swanten jejeg → [å]

ꦱꦥꦥꦤ꧀ [såpå] → sapa

ꦱꦫꦫꦤ꧀ [cårå] → cara

ꦭꦫꦫꦤ꧀ [lårå] → lara

- Aksara Gesang [a], swanten miring → [a]

ꦱꦥꦫꦫꦤ꧀ [sapar] → sapar

ꦥꦱꦫꦫꦤ꧀ [pasar] → pasar

ꦱꦥꦫꦫꦤ꧀ꦭꦫꦫꦤ꧀ [apal] → apal

b. Aksara Gesang [i] ;

- Aksara Gesang [i], swanten jejeg → [i]

ꦱꦶꦏꦶꦤ꧀ [siki] → siki

ꦠꦶꦠꦶꦤ꧀ [titi] → titi

ꦮꦶꦗꦶꦤ꧀ [wiji] → wiji

- Aksara Gesang [i], swanten miring → [ĩ]

ꦱꦶꦏꦶꦤ꧀ꦭꦫꦫꦤ꧀ [sikĩl] → sikil

ꦠꦶꦠꦶꦠꦶꦤ꧀ꦭꦫꦫꦤ꧀ [titĩs] → titis

ဝိဇီယု [wijil] → wijil

c. Aksara Gesang [u] ;

- Aksara Gesang [u] swanten jejeg → [u] ;

တွက္က [tuku] → tuku

ကွက္က [kuku] → kuku

ပွပွ [pupu] → pupu

- Aksara Gesang [u] swanten miring → [ũ] ;

တွက္ကယု [kukũs] → kukus

တွက္ကယု [tukũl] → tukul

ဟလွယု [alũn] → alun

d. Aksara Gesang [e] ;

- Aksara Gesang [e] taling swanten jejeg [3] ;

လဲဟလဲဟလဲ [3l3k] → èlèk

လဲဟယု [y3n] → yèn

လဲဟလဲ [n3k] → nèk

- Aksara Gesang [e] taling swanten miring [ɛ] ;

ကလဲဟ [kaɛ] → kaé

လဲကလဲဟ [keɛɛ] → kéné

လဲယုလဲဟ [mreɛɛ] → mréné

- Aksara Gesang [e] swanten pepet [e] ;

ပိယုယု [pelem] → pelem

မိယုယု [merem] → merem

မိယုယု [sepen] → sepen

e. Aksara Gesang [o] ;

- Aksara Gesang [o], swanten jejeg → [o] ;

လဲဇာလဲဇာ [bodho] → bodho

⇒ Wondéné tembung ing salebeting paramabasa Jawi miturut dhapukanipun punika wonten;

1. **Tembung Lingga**, tembung ingkang dèrèng owah saking asalipun.

Pati, dus, doh, ton, pangan, lsp.

2. **Tembung Andhahan**, tembung ingkang sampun owah saking asalipun, tembung andhahan kadadosan saking tembung lingga ingkang pikantuk ater-ater, seselan, panambang utawi rinangkep.

❖ Ater-ater, imbuhan ingkang mapan sakngajengipun tembung lingga, ater-ater kapérang dados ;

- Ater – ater anuswara ;

an- (n-), am- (m-), ang- (ng-), any- (ny-);

- An- + *deleng* → **andeleng** utawi **ndeleng**

Ndeleng → ꦤꦤ꧀ꦢꦺꦭꦺꦁ boten ꦤꦢꦺꦭꦺꦁ

- Am- + *balang* → **ambalang** utawi **mbalang**

Mbalang → ꦩꦧꦭꦁꦤ꧀ boten ꦩꦧꦭꦁ

- Ang- + *gawa* → **anggawa** utawi **nggawa**

Nggawa → ꦤꦁꦒꦮꦮ boten ꦤꦁꦒꦮ

- Any- + *sapu* → **anyapu** utawi **nyapu**

Nyapu → ꦤꦚꦥꦸ utawi ꦚꦥꦸ

- Ater – ater Tri Purusa ;

Dak-, Kok-, Di- ;

- Dak- + *pangan* → **dakpangan** (takpangan).

Dakpangan → ꦢꦏꦥꦁꦒꦤ꧀

- Kok- + *gawa* → **kokgawa** (mbokgawa).

Kokgawa → ꦏꦺꦏꦒꦮꦮ

- Di- + *luru* → **diluru**

Diluru → ꦢꦶꦭꦸꦫꦸ

- Ater – ater sanèsipun ;

a-, ma-, ka-, sa-, pra-, pa-, kuma-, kapi-,

- A- + *dus* → **adus**

Adus → ꦲꦢꦸꦱ

- Ma- + *gawé* → **magawé**

Magawé → ꦩꦒꦮꦺ

- Ka- + *telu* → **katelu**

Katelu	→	កាតេលៀ
• Sa- + <i>iket</i>	→	<i>saiket</i>
Saiket	→	សាហៃកេតៀ sanès សាខោកេតៀ
• Pra- + <i>setya</i>	→	<i>prasetya</i>
Prasetya	→	ប្រឺម៉ាតៀ sanès ប្រឺម៉ាតៀ
• Pa- + <i>temu</i>	→	<i>panemu</i>
Panemu	→	ហាំងមៀ
• Kuma- + <i>wani</i>	→	<i>kumawani</i>
Kumawani	→	កៀមហាំង
• Kapi- + <i>tuju</i>	→	<i>kapinuju</i>
Kapinuju	→	កាហាំងជ្យេ

❖ Seselan, imbuhan ingkang mapan samadyaning tembung lingga, -in-, -um- ;

• -in- + <i>tuku</i>	→	<i>tinuku</i>
Tinuku	→	តាំងជ្យេ
• -um- + <i>gedhé</i>	→	<i>gumedhé</i>
gumedhé	→	កៀម្យុល

❖ Panambang, imbuhan ingkang mapan sakwingkingipun tembung lingga, -a, -an, -ana, -na, -ake, -i, -e, -ku, -mu ;

• <i>Mugi</i> + -a	→	<i>mugia</i>
Mugia	→	មៀកាំហា sanès មៀកាំហា
• <i>Pati</i> + -an	→	<i>paten</i>
Paten	→	ហាតៀ
• <i>Tiba</i> + -an	→	<i>tiban</i>
Tiban	→	តាំងហាតៀ
• <i>Tuku</i> + -an	→	<i>tukon</i>
Tukon	→	តៀតៀកាតៀ
• <i>Loro</i> + -an	→	<i>loronan</i>
Loronan	→	តៀតៀកាតៀ
• <i>Tiba</i> + -na	→	<i>tibakna</i>
Tibakna	→	តាំងហាតៀ
• <i>Tuku</i> + -na	→	<i>tukokna</i>

Tukokna	→	ꦠꦸꦏꦺꦤꦏ
• <i>Tangi</i> + -na	→	<i>tangèkna</i>
Tangèkna	→	ꦠꦁꦺꦏꦤ
• <i>Tiba</i> + -ana	→	<i>tibanana</i>
Tibanana	→	ꦠꦶꦧꦤꦤ
• <i>Tuku</i> + -ana	→	<i>tukonana</i>
tukonana	→	ꦠꦸꦏꦺꦤꦏ
• <i>Tangi</i> + -ana	→	<i>tangènana</i>
tangènana	→	ꦠꦁꦺꦤꦤ
• <i>Tiba</i> + -aké	→	<i>tibakaké</i>
Tibakaké	→	ꦠꦶꦧꦏꦏꦺ
• <i>Tuku</i> + -aké	→	<i>tukokaké</i>
tukokaké	→	ꦠꦸꦏꦏꦏꦺ
• <i>Tangi</i> + -aké	→	<i>tangèkaké</i>
tangèkaké	→	ꦠꦁꦺꦏꦏꦺ
• <i>Pati</i> + -i	→	<i>patèni</i>
Patèni	→	ꦥꦠꦺꦤꦶ
• <i>Balang</i> + -i	→	<i>balangi</i>
Balangi	→	ꦧꦭꦁꦶ
• <i>Tuku</i> + -i	→	<i>tukoni</i>
Tukoni	→	ꦠꦸꦏꦺꦤꦶ
• <i>Pasar</i> + -e	→	<i>pasaré</i>
Pasaré	→	ꦥꦱꦫꦺ
• <i>Tangi</i> + -e	→	<i>tanginé</i>
Tanginé	→	ꦠꦁꦺꦤꦺ
• <i>Tuku</i> + -e	→	<i>tukuné</i>
Tukuné	→	ꦠꦸꦏꦺꦤꦺ
• <i>Teka</i> + -ku	→	<i>tekaku</i>
Tekaku	→	ꦠꦺꦏꦏ
• <i>Sirah</i> + -mu	→	<i>sirahmu</i>
sirahmu	→	ꦱꦶꦫꦩ

3. **Tembung Rangkep**, tembung rangkep wonten warni kalih, inggih punika tembung ingkang dumadosipun sarana ngrangkep

lingganipun utawi ngrangkep wandanipun. Tembung ingkang dumadosipun sarana ngrangkep lingganipun sinebut **tembung dwilingga**. Tembung ingkang dumadosipun sarana ngrangkep wanda ingkang ngajeng sinebut **tembung dwipurwa**, wondéné ingkang karangkep wandanipun ingkang wingking sinebut **tembung dwiwasana**.

❖ **Tembung Dwilingga ;**

• **Tembung Dwilingga Wantah ;**

- Guru + rangkep → guru – guru
- Guru - guru** → ꦒꦸꦫꦸꦒꦸꦫꦸ
- awan + rangkep → awan - awan
- awan - awan** → ꦮꦤꦮꦤ꧀ / ꦮꦤꦮꦤꦮꦤ꧀
- murah + rangkep → guru – guru
- Murah - murag** → ꦩꦸꦫꦸꦩꦸꦫꦸ

• **Tembung Dwilingga Salin Swara ;**

- Bali + rangkep → bola - bali
- Bola - bali** → ꦧꦺꦭꦺꦧꦺꦭꦺ
- Tangi + rangkep → tonga - tangi
- Tonga – tangi** → ꦠꦺꦁꦏꦺꦁꦠꦺꦁꦏꦺꦁ
- Turu + rangkep → tura - turu
- Tura - turu** → ꦠꦸꦫꦸꦠꦸꦫꦸ

❖ **Tembung Dwipurwa ;**

- Tuku + rangkep → tutuku → tetuku
- Tutuku / tetuku** → ꦠꦸꦠꦸꦏꦸ / ꦠꦺꦠꦸꦏꦸ
- Tulung + rangkep → tutulung → tetulung
- Tutulung / tetulung** → ꦠꦸꦠꦸꦭꦁ / ꦠꦺꦠꦸꦭꦁ
- Gaman + rangkep → gagaman → gegaman
- Gagaman / gegaman** → ꦒꦒꦒꦩꦤ꧀ / ꦒꦒꦒꦩꦤ꧀
- Pingit + rangkep → pipingit → pepingit
- Pipingit / pepingit** → ꦥꦶꦥꦶꦁꦶꦠ / ꦥꦺꦥꦶꦁꦶꦠ
- Laku + rangkep → lalaku → lelaku
- Lalaku / lelaku** → ꦭꦭꦭꦏꦸ / ꦭꦭꦭꦏꦸ
- Guyu + rangkep → guguyu → geguyu
- Guguyu / geguyu** → ꦒꦒꦒꦸꦪꦸ / ꦒꦒꦒꦸꦪꦸ

- → sabuk inten

❖ Camboran ingkang tembung-tembungipun winancah utawi boten wetah, tegesipun tembung – tembung ingkang kacamboraken kanthi mancah utawi nyuda wanda tembung lingganipun ;

- → jitus
- → dubang
- → lunglit

⇒ Wondéné tembung salebeting paramabasa Jawi miturut jinisipun wonten;

1. Tembung kriya ;
 - lunga, tangi, turu, teka. Lsp.
2. Tembung aran ;
 - Sapi, lemah, kayu, kursi, méja. Lsp.
3. Tembung sesulih ;
 -
4. Tembung kahanan
5. Tembung katrangan
6. Tembung wilangan
7. Tembung panyilah
8. Tembung ancer-ancer
9. Tembung panggandheng
10. Tembung sabawa

B. WIDYA UKARA (Sintaksis)

Ingang dipunwastani widya ukara punika ngelmu paramabasa ingkang ngrembag ukara lan péranganing ukara.

⇒ Wondene ukara punika saged dipunudhal miturut;

1. Kagunanipun salebeting ukara, jejer, wasésa, lésan
2. Jinising tembung, tembung aran, tembung wilangan. Lsp.
3. Maknanipun, tegesipun ukara punika rinoncé.

⇒ Wondene miturut jinising ukara wonten kalih;

1. Ukara tanduk (kalimat aktif)
2. Ukara tanggap (kalimat pasif)
3. Ukara camboran,
 - ❖ Ukara camboran ingkang sami jejeripun.

- ❖ Ukara camboran ingkang sami wasésanipun.
- ❖ Ukara camboran ingkang sami katranganipun.
- ❖ Ukara camboran ingkang dipuncambor kalih ukara sanèsipun mawi tembung panggandhèng.

C. WIDYA MAKNA (Semantik)

Ingang dipunwastani widya makna punika ngelmu paramabasa ingkang ngrembag bab makna salebeting tembung utawi ukara. Wondéné ingkang kalebet ing widya makna kadosta;

1. Sinonimi, utawi ingkang nggadhahi artos ingkang sami
2. Antonimi/oposisi, ingkang nggadhahi artos ingkang benten lan kosokbalenipun.
3. Polisemi, utawi ingkang nggadhahi teges kathah nanging taksih sami artosipun.
4. Homonimi, utawi ingkang seratan utawi unen-unenipun sami namung mengku teges ingkang benten.
5. hiponimi, utawi ingkang minangka salah satunggaling jinis saking pokokipun.
6. metonimia, utawi ingkang nggadhahi sesambetan kaliyan samubarang ingkang benten kaliyan tembungipun utawi saged sinebut peparab.